

BAUDŽIAMASIS PROCESAS *IN ABSENTIA*: PROBLEMINIAI ASPEKTAI, KYLANTYS IŠ NAUJAUSIOS TEISMŲ PRAKTIKOS

Prof., dr., **Raimundas Jurka**,
Mykolo Romerio universitetas, Teisės mokykla,
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas,
Advokatų kontoros „Jurka & Losis“ advokatas,
Ateities g. 20, 08303 Vilnius, Lietuva,
<rjurkos@gmail.com>

Vytautas Sirvydis,
Advokatų kontoros „Gustaitis, Pesenka, Sirvydis,
Vaicekauskas ir partneriai“ advokatas,
K. Donelaičio g. 24, 44239 Kaunas, Lietuva,
<sirvydis@gmail.com>

Anotacija

Straipsnyje analizuojama iki šiol pakankamai mokslinio dėmesio vis dar nesulaukusi sritis – baudžiamasis procesas kaltinamajam nedalyvaujant arba kitaip – *in absentia* procesas. Tai yra specifinė baudžiamojo proceso forma, kurios praktinio pritaikomumo ir įtakos baudžiamojo proceso principams klausimas teorijoje ir teisminėje praktikoje neretai nuvertinamas. Tik pastaraisiais metais imta plačiau diskutuoti apie dviejų baudžiamojo proceso institutų – proceso *in absentia* ir baudžiamųjų bylų išskyrimo bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme santykį, jų skirtumus ir reikšmę proceso dalyvių procesinėms garantijoms, atitinkamiems proceso principams, procesinei teisei apskritai ir kas labai svarbu – gynybos baudžiamojoje byloje procesinės funkcijos ir taktikos klausimams. Autoriai pažymi, kad naujausia teisminė praktika liudija, jog Lietuvos aukštesnieji teismai vis dažniau nustato žemesniųjų teismų sprendimų išskirti baudžiamąsias bylas kai kaltinamasis vengia dalyvauti procese,

yingumą, nepagrįstumą. Lietuvos apeliacinio teismo praktika liudija, kad žemesnieji teismai vis dar nedrįsta teismo proceso metu taikyti proceso *in absentia* nuostatų, ne visomet tinkamai (dažniausiai – netgi per siaurai) aiškina šio proceso pagrindus ir sąlygas. Ir tai sudaro prielaidas pažeisti BPK 1 straipsnyje suformuluotą baudžiamojo proceso paskirtį, apriboti proceso dalyvių procesines garantijas, o galiausiai – gynybos funkciją atliekantį advokatą nuvesti į akligatvį dėl jo ir ginamojo valios procesiniais klausimais suderinamumo stokos.

Autoriai straipsnyje pristato ir analizuoja naujausią teisminę praktiką analizuojamais klausimais, pabaigoje formuluoja atitinkamas išvadas.

Raktiniai žodžiai: *in absentia*, proceso greitumas, išsamumas, gynėjas, ginamojo valia.

Įvadas

Kaltinamojo teisė dalyvauti teismo posėdyje, reikšti prašymus, užduoti klausimus apklausiamiems asmenims, išsakyti savo poziciją dėl kaltės pripažinimo ar neigimo, pasisakyti visais klausimais, kreiptis į teismą paskutiniu žodžiu yra kartinės civilizuotose valstybėse pripažįstamos procesinės teisės, kildinamos iš bendrojo romėnų teisės principo *audiatur et altera pars* (lot. turi būti išklaudyta ir kita pusė). Šis principas yra sudėtinė teisingo proceso dalis, be kurios būtų neįmanoma užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹ 31 straipsnio, taip pat ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos² (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 1 dalies reikalavimų, kurie tuo pačiu metu yra ir baudžiamąja tvarka persekiojamo asmens garantijos ir kurie išreiškia teisinės valstybės principą baudžiamajame procese.

Anot Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, konstituciniu teisinės valstybės principu turi būti vadovujamasi

ir taikant teisę. Šis principas suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą. Taikant teisę *inter alia* būtina laikytis tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų: teisę taikančios institucijos turi paisyti asmenų lygiateisiškumo reikalavimo; negalima du kartus bausti už tą patį teisės pažeidimą (*non bis in idem*); atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nulla poena sine lege*); veika nėra nusikalstama, jeigu tai nėra numatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*) ir kt. Aptariamasis principas reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d.³ ir vėlesni nutarimai).

Šios tinkamo teismo proceso prielaidos ne ką mažiau turi būti puoselėjamos ir tokiaame procese, kuris gali vykti ne-

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

2 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (su papildomais protokolais). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 42-1345.

dalyvaujant baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui. Tai yra proceso kaltinamajam nedalyvaujant metu – *in absentia* procese. Ši bylų nagrinėjimo teisme specifinė procesinė forma neretai nepelnytai nesulaukia pakankamai mokslininkų dėmesio, šią formą reglamentuojančios nuostatos kaip įprasta labiau akcentuojamos teisinėje praktikoje. Veikiausiai todėl proceso *in absentia* pagrindai ir sąlygos aiškinamos nevienodai, nacionalinėje ir tarptautinėje praktikoje taikomi netapatūs minimalūs asmens teisių apsaugos garantai ir pan. Dėl šios priežasties Lietuvos teismų praktikoje analizuojama procesinė forma nėra dažnai taikoma, nors savo esme ši forma padėtų išspręsti nemažai procesinių ir organizacinių, tak-

tinių bylų nagrinėjimo teisme klausimų.

Straipsnio tikslą autoriai apibrėžia kaip siekį pristatyti ir išanalizuoti kone naujausią Lietuvos teisminę praktiką, iliustruojančią proceso *in absentia* pritaikomumo aktualijas, šio proceso santykį su baudžiamųjų bylų išskyrimo teisme institutu, jo reikšmę proceso greičiui, išsamumui, o ypač teisės į gynybą principų realizavimui konkrečioje byloje.

Šiam tikslui pasiekti autoriai pasitelkia dokumentinės analizės, lyginamąjį, istorinį, kritikos bei apibendrinimo ir kitus metodus, leidusius straipsnio apimtyje išgildinti probleminių aspektų užuomazgas, formuluoti išvadas.

Proceso *in absentia* pagrindų diskusiniai klausimai teisminėje praktikoje. Gynėjo ir jo ginamojo procesinės valios suderinamumo klausimas

Pastaruoju metu, o ypač šiais – 2022-aisiais metais, atsirado naujų procesinių tendencijų, kurios kiek kitaip (o galbūt – ir visiškai kitaip) nei anksčiau aiškina procesines situacijas, kaip turėtų vykti baudžiamasis procesas (visų pirma, pirmosios instancijos teisme) kaltinamajam⁴ nedalyvaujant ir kokie yra šio teisės instituto ypatumai bei skirtumai nuo baudžiamųjų bylų išskyrimo instituto pirmosios instancijos teisme.

Kaltinamojo dalyvavimas bylų nagrinėjant pirmosios instancijos teisme yra privalomas (BPK 246 straipsnio 1 dalis⁵). Atrodytų, šios normos teisinis reguliavimas yra ganėtinai aiškus ir pakankamai imperatyvus, numatantis tik dvi išlygas, kuomet bylą nagrinėti nedalyvaujant kaltinamajam yra įmanoma: 1) kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikoje; 2) kaltinamasis vengia atvykti į teismą. Tačiau toks teisinio teksto aiškumas tėra tik iš pirmo žvilgsnio, nes abi išlygos, numatančios galimybę nagrinėti bylą kaltinamajam nedalyvaujant (*in absentia*) nėra preziumuojamos ir gali reikalauti papildomo įrodinėjimo; kaltinamajam pasislėpus paprastai nėra aiški vieta, kurioje konkrečiai yra asmuo, taip pat ir faktinė aplinkybė, įstatyme įvardinta terminu „vengia“ gali būti ginčytina (pvz., asmuo serga, tačiau pagal ligos pobūdį galbūt ir galėtų dalyvauti procese; asmens laisvė gali būti varžoma trečiųjų asmenų, nesuinteresuotų, kad procesas vyktų sklandžiai ir t. t.).

Žvelgiant į teisminės praktikos retrospektyvą, kuri nėra jau tokia ir tolima, anksčiau itin neretos buvo procesinės situacijos, kuomet į vieną iš teismo posėdžių neatvykus vienam ar daugiau kaltinamųjų bylą nagrinėjantis pirmosios instancijos teismas priimdavo nutartį išskirti baudžiamąsias bylas ir vieną iš bylų (dalyvaujančių kaltinamųjų atžvilgiu) nagrinėdavo toliau, o nedalyvaujančių kaltinamųjų atžvilgiu lengva

ranka išskirdavo netgi protokoline, o ne rašytine nutartimi. Jeigu į sekantį numatytą teismo posėdį ankstesniame teismo posėdyje nedalyvavęs kaltinamasis (kaltinamieji) atvykdavo, pirmosios instancijos teismas lygiai taip pat lengva ranka sujungdavo išskirtąją bylą su nagrinėjama, netgi nekreipdamas dėmesio į tai, kad pirmosios instancijos teismo nutartis išskirti (lygiai kaip ir sujungti) baudžiamąsias bylas yra skundžiama. Yra buvę atvejų, kad pirmosios instancijos teismas, išskyręs baudžiamąją bylą dėl aukščiau nurodytos priežasties, vieno iš kaltinamųjų (kurio atžvilgiu baudžiamoji byla buvo išskirta) gynėjui netgi draudė dalyvauti viešame teismo posėdyje likusioje baudžiamosios bylos dalyje (suprantama, jau ne gynėjo, o stebėtojo procesiniame statuse), nors tokiam draudimui (bylą nagrinėjant viešame teismo posėdyje) nėra jokio procesinio pagrindo⁶.

Toks procesinis lengvabūdiškumas negalėjo būti toleruojamas, tačiau valstybinį kaltinimą palaikantys prokurorai paprastai siekdavo kuo greitesnio bylos išnagrinėjimo, todėl dažnai pirmosios instancijos teismai šios kategorijos nutartis išskirti bylas priimdavo pagal prokurorų prašymus; kartais tokie procesiniai sprendimai būdavo priimami ir *ex officio*, netgi neišklausius proceso dalyvių nuomonės.

Pirmosios instancijos teismo procesinio sprendimo išskirti baudžiamąsias bylas teisėtumas ir pagrįstumas patikrinamas apeliacinės instancijos teisme⁷. Antai Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2022 m. sausio 5 d. nutartimi byloje Nr. 1S-5-449/2022, kuria tenkino gynėjo skundą ir panaikino pirmosios instancijos teismo nutartį išskirti bylas, vertintina bene kaip teisminis precedentas, kuris užpildė proceso *in absentia* teisinio aiškinimo vakuumą. Faktinė ir procesinė šios bylos fabula, kiek ji reikš-

4 Šiame straipsnyje sąvoka „kaltinamasis“ (BPK 22 straipsnis) bus vartojama neišskiriant skirtumo tarp kaltinamojo, kurio atžvilgiu kaltinamasis aktas dar nėra perskaitytas teisme (t. y. įrodymų tyrimas pirmosios instancijos teisme dar nepradėtas, nors kaltinamuoju laikytinas ir asmuo, kurio atžvilgiu tėra surašytas (pagal BPK, „priimtas“) kaltinamasis aktas) ir kaltinamojo, kuris yra dalyvavęs viename ar keliuose teismo posėdžiuose jau pradėjus įrodymų tyrimą; praktikoje, apie ką ir bus pasisakyta straipsnyje, tai gali reikšti esminius procesinio statuso skirtumus ir reikšmingus teisės į gynybą ribojimus.

5 Pastebėtina, kad ši nuostata (tiesa, tik kosmetiškai) keičiama ir nuo 2023 m. sausio 1 d. įsigalios kiek kita BPK 246 straipsnio redakcija (2020-06-28 įstatymas Nr. XIV-1200, TAR, 2022, Nr. 2022-15562), tačiau esminių pakitimų neatsiras.

6 Šiaulių apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-18-616/2014 ir joje priimta 2014 m. balandžio 22 d. nutartis išskirti baudžiamąsias bylas kaltinamųjų atžvilgiu.

7 Kasacinis tokio procesinio sprendimo peržiūrėjimas, kol byla nėra išnagrinėta iš esmės ir nėra priimtas galutinis (baigiamasis) teismo procesinis sprendimas (nuosprendis, nutartis) nėra numatytas, tačiau motyvai ir argumentai dėl baudžiamųjų bylų išskyrimo (tiek ikiteisminio tyrimo stadijoje, tiek ir teismo bylos nagrinėjimo stadijoje) gali būti kasacinio apskundimo dalyku ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dėl tokių procesinių sprendimų yra pasisakęs ne kartą (pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Nr.2K-221-942/2020).

minga bylos (ne)išskirimui yra ta, kad asmuo, kuriam pagal kaltinamąjį aktą priskiriamas nusikalstamų veikų organizatoriaus vaidmuo, pradėjus bylą nagrinėti pirmosios instancijos teisme, išvyko į užsienio valstybę ir toje valstybėje buvo sulaukytas bei šiuo metu yra kaltinamas dėl kitų nusikalstamų veikų – galimai padarytų vėliau nei pirmosios instancijos teisme Lietuvoje nagrinėjama baudžiamoji byla. Taigi bylą nagrinėjantis pirmosios instancijos teismas laikėsi anksčiau

suformuotos procesinės tradicijos ir šio išvykusio kaltinamojo atžvilgiu baudžiamąją bylą išskyrė nesidomėdamas, kokios gi yra teisinės šio asmens dalyvavimo procese perspektyvos, neinicijuodamas Europos arešto orderio (toliau – EAO) išdavimo ir nesprenddamas dėl galimybės bylą šio kaltinamojo atžvilgiu nagrinėti *in absentia* tvarka toje pačioje, o ne išskirtoje baudžiamojoje byloje. Taigi apeliacinės instancijos teismas minėtoje nutartyje, be kita ko, nurodė:

„Skundžiamoje teismo nutartyje nurodyta, kad bylą dėl kaltinamojo I.C. tikslinga išskirti įvertinus bylos apimtį ir sudėtingumą bei siekiant bylą išnagrinėti greičiau. Teismo siekimas bylą išnagrinėti greitai ir per trumpiausią laiką iš tikrųjų atitinka BPK 1 straipsnio 1 dalies nuostatas apie baudžiamojo proceso paskirtį. Tačiau tame pačiame BPK straipsnyje nurodoma, kad baudžiamojo proceso paskirtis yra nusikalstamas veikas atskleisti ne tik greitai, bet ir išsamiai, tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Iš to, kas išdėstyta skundžiamoje teismo nutartyje, galima spręsti, kad teismas šiuo atveju vadovavosi nuostata greičiau išnagrinėti bylą dėl kitų kaltinamųjų, tuo pat metu bylos nagrinėjimą kaltinamojo I.C. atžvilgiu atidedant vėlesniam laikui. Tačiau <...> teismas faktiškai neišdėstė jokių motyvų, pagrindžiančių išvadą, kad bylos išskyrimas dėl kaltinamojo I.C. tikrai nepakenks bylos išnagrinėjimo išsamumui. Tai, kad ši byla yra sudėtinga ir didelės apimties, teismo išvadą, kad bylos išskyrimas nepakenks jos išsamiam išnagrinėjimui, labiau paneigia, o ne ją patvirtina.

<...> Iš kaltinamajame akte aprašytų nusikalstamų veikų matosi, kad kaltinamojo I.C. vaidmuo nurodomas kaip nusikalstamų veikų organizatoriaus, kuris galimai subūrė organizuotą grupę bei koordinavo kitų narių veiksmus. <...>, jau vien dėl šios priežasties bylos dėl I.C. išskyrimas gali pakenkti bylos nagrinėjimo teisme išsamumui, nes tai gali pakenkti teisingam bylos aplinkybių nustatymui ir kitų šioje byloje kaltinamų asmenų kaltės klausimo išsprendimui.

Teismineje praktikoje bylos išskiriamos arba tais atvejais, kai vienas ar keli kaltinamieji pasislepia ir jų buvimo vieta nežinoma, arba tais atvejais, kai kaltinamasis sužalojamas arba suserga sunkia liga ir dėl to negali dalyvauti teisiama jame posėdyje ilgesnį laiką. Iš baudžiamosios bylos medžiagos matyti, kad I.C. yra sulaukytas Vokietijos Federacinėje Respublikoje. <...> Taigi, nors kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikoje, tačiau jis nėra pasislėpęs, jo buvimo vieta yra nustatyta ir žinoma, galimybė su juo susisiekti nėra apribota. <...> aukštesnysis teismas sprendžia, kad šioje byloje nenustatyta objektyvių priežasčių, kodėl bylos kaltinamojo I.C. atžvilgiu išskyrimas yra būtinas.

Skundžiamoje nutartyje nepagrįstai nurodyta, kad kaltinamojo I.C. dalyvavimas procese nuotoliniu būdu iš užsienyje esančios įkalinimo įstaigos neužtikrintų tinkamų kaltinamojo teisių įgyvendinimo, jo teisės į gynybą tiriant įrodymus byloje. Šioje baudžiamojoje byloje vykusių teisiųjų posėdžių protokolų turinys patvirtina, kad bylos nagrinėjimas ir proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdžiuose vyksta naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (vaizdo konferencijas). <...> Tuo tarpu teismo sprendimas (pozicija) kaltinamojo I.C. atžvilgiu yra priešingas. <...> baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas nesiėmė priemonių išsiaiškinti, ar kaltinamojo I.C. dalyvavimas procese gali būti užtikrinamas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas, t. y. nuotoliniu būdu. Akivaizdu, kad procesinių galimybių nagrinėti baudžiamąją bylą dalyvaujant kaltinamajam I.C. nuotoliniu būdu išsiaiškinimas gali užsitęsti vien dėl susirašinėjimo su Vokietijos kompetentingomis institucijomis, tačiau vien dėl šios aplinkybės išskirti bylą kaltinamojo I.C. atžvilgiu nėra pakankamas pagrindas.

<...> žemesniojo teismo sprendimas išskirti baudžiamąją bylą dėl kaltinamojo I.C. buvo neracionalus ir skubotas, priimtas neišnaudojus visų galimybių siekiant užtikrinti kaltinamojo dalyvavimą procese. Be to, sprendimą dėl bylos išskyrimo teismas priėmė neįvertinęs konkrečių šios bylos aplinkybių, dėl kurių bylos dėl I.C. išskyrimas gali pakenkti bylos išnagrinėjimo išsamumui, o tuo pačiu gali ir turėti reikšmės teisingo nuosprendžio priėmimui. Baudžiamoji byla teisiama jame posėdyje toliau turi būti nagrinėjama dėl visų kaltinamųjų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiama jame posėdyje. <...> jeigu tęsiant bylos nagrinėjimą paaiškėtų naujos aplinkybės, kurios akivaizdžiai trukdytų tęsti teisminių nagrinėjimą ir priimti šioje byloje nuosprendį, teismas galės bylos išskyrimo klausimą spręsti dar kartą, tačiau tik turėdamas tam pakankamus bylos duomenis ir dar kartą įvertinęs, ar tokio sprendimo priėmimas nepakenks bylos išnagrinėjimo išsamumui“.

Teismas šioje nutartyje suformulavo keletą itin reikšmingų išaiškinimų, nubrėžiančių gaires pirmosios instancijos teismams bei akcentuojančių proceso išsamumo principo

svarbą. Pirma, teismai turėtų itin apdairiai priimti sprendimus išskirti baudžiamąsias bylas ypač tuo atveju, kuomet procese nedalyvaujančio asmens vaidmuo kaltinamajame

akte aprašomas kaip organizatoriaus (BK 24 straipsnio 4 dalis) ar faktinio vadovo⁸. *Antra*, asmuo, kuris yra sulaikytas (suimtas) užsienio valstybėje dėl galimai jo padarytų kitų veikų, tiesiogiai nesusijusių su nagrinėjama baudžiamąja byla, nelaikomas pasislėpusiu, o jo buvimo vieta laikoma nustatyta. Tai reiškia, kad išlyga „vengia atvykti į teismą“ nėra patvirtinta ir BPK 246 straipsnio 1 dalyje numatyta išimtis tęsti procesą nedalyvaujant kaltinamajam netaikoma. *Trečia*, apeliacinės instancijos teismas atkreipia dėmesį į tai, kad kiti kaltinamieji dalyvauja (dalyvavo) baudžiamajame procese nuotoliniu būdu iš užsienio valstybių, todėl ir šiuo aspektu pirmosios instancijos teismas privalėjo tikrinti galimybes procese nedalyvaujančiam kaltinamajam dalyvauti naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (tiesa, dėl šio motyvo būtų galima ir nesutikti, kadangi kaltinamojo dalyvavimas procese, jam faktiškai esant užsienio valstybės teritorijoje, kelia kitų procesinių problemų, tačiau kaltinamųjų procesinio lygiateisiškumo aspektu toks motyvas yra visiškai teisingas ir priimtinas).

Po šios nutarties paskelbimo pirmosios instancijos teismai turėjo suklusti ir pradėti apdairiau spręsti baudžiamųjų bylų išskyrimo klausimus, nes Lietuvos apeliacinio teismo nutartys procesiniais klausimais yra baudžiamąjo proceso teisės šaltinis, privalomas pirmosios instancijos teismams. Deja, ne visais atvejais to buvo paisoma ir vienoje iš nagrinėjamų bylų Panevėžio apygardos teismas priėmė nutartį išskirti bylas, esą, pasislėpusio kaltinamojo atžvilgiu. Kaip ir aukščiau minėtoje baudžiamąjoje byloje, dalis kaltinamųjų

baudžiamąjoje byloje yra užsienio piliečiai. Panevėžio apygardos teismas 2022 m. vasario 15 d. nutartimi baudžiamąjoje byloje Nr. 1-19-879/2022 išskyrė bylas, suteikė išskirtai bylai (esą pasislėpusio asmens atžvilgiu) naują numerį, dėl šios išskirtosios bylos skundžiamoje nutartyje apskritai nepasisakė, ar išskirtoje byloje yra skelbiama pertrauka, ar bus imamasi kokių nors priemonių dėl EAO išdavimo ir pan., o byla kitų kaltinamųjų atžvilgiu buvo tęsiama toliau netgi ne laukiant skundžiamos nutarties įsiteisėjimo. Gynybos skunde dėl tokios nutarties išskirti bylas buvo remtasi ir aukščiau minėta Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. sausio 5 d. nutartimi byloje Nr. 1S-5-449/2022.

Lietuvos apeliaciniame teisme, suprantant klausimo reikšmingumą ir būtinybę formuoti praktiką šios kategorijos procesinėms situacijoms vienodinti, gynėjo skundai išnagrinėti buvo sudaryta trijų teisėjų kolegija, kuri gynėjo skundą tenkino ir panaikino Panevėžio apygardos teismo 2022 m. vasario 15 d. nutartį, kuria baudžiamoji byla kaltinamajam M. Č. išskirta iš baudžiamosios bylos Nr. 1-19-879/2022 į atskirą baudžiamąją bylą. Teisėjų kolegija dėl skundo priėmė naują sprendimą – perdavė baudžiamąją bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti dėl visų kaltinamųjų, dėl kurių byla buvo perduota nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Ši Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2022 m. balandžio 4 d. nutartis byloje Nr. 1S-70-1020/2022 yra itin reikšminga tolesnei proceso *in absentia* raidai Lietuvos baudžiamajame procese ir išaiškina bylų išskyrimo (atskyrimo) ir proceso *in absentia* santykį:

„kaltinamojo T Š. gynėjas visiškai pagrįstai atkreipia dėmesį ir į teismų praktikoje taikomą kitą institutą – bylos nagrinėjimą kaltinamajam nedalyvaujant (pvz., žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 26 d. nutartį baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-180/2009). Toks institutas taikomas ir pasislėpusio, apie prieš jį vykstantį procesą žinojusio, kaltinamojo atžvilgiu. Bet kokiu atveju, sprendimas dėl tolesnio bylos nagrinėjimo panašiose situacijose, turi būti labai rimtai ir atsakingai apmąstytas, t. y. priimtas kruopščiai įvertinus kiekvienoje konkrečioje situacijoje esančias aplinkybes, visas realias galimybes išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylos aplinkybes atskirose bylose ar toliau tęsti nagrinėjimą vienoje byloje bei kiek toks sprendimas gali riboti atskirų proceso dalyvių teises (pvz., teisę į sąžiningą teismo procesą, teisę į gynybą bei greitą procesą) ir pan. Bylą nagrinėjantis teismas turi įvertinti, kurio baudžiamąjo proceso įstatyme įtvirtinto instituto taikymas konkrečiu atveju geriausiai užtikrins baudžiamąjo proceso tikslus“.

Manytina, kad šio ginčo faktinės aplinkybės (fabula) buvo kiek panašios į tas aplinkybes, kurios buvo analizuojamos aukščiau minėtoje Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. sausio 5 d. nutartyje byloje Nr. 1S-5-449/2022. Bet yra ir skirtumų: 1) šioje byloje galimai pasislėpusiam asmeniui prokurorai nepriskyrė organizatoriaus vaidmens; 2) jeigu anksčiau aptartoje byloje asmuo buvo sulaikytas užsienio valstybėje dėl kitų galimai padarytų veikų ir buvo konkrečiai žinoma jo buvimo vieta užsienio valstybėje (Vokietijos Federacinėje Respublikoje), tai šiuo atveju galimai pasislėpusio asmens bu-

vimo vieta buvo tik numanoma (Ispanijos Karalystė), tačiau duomenų apie jo tikslią buvimo vietą, jo sulaikymą nebuvo ir nėra; 3) Panevėžio apygardos teismas, nors ir jau po skundžiamos nutarties priėmimo, tačiau inicijavo EAO išdavimą galimai pasislėpusio asmens atžvilgiu.

Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2022 m. balandžio 4 d. nutartyje byloje Nr. 1S-70-1020/2022 tęsė anksčiau pradėtą formuoti praktiką. Teismas nutartyje nurodė:

8 Ikiteisminio tyrimo institucijų teisinėje praktikoje tokius asmenis įprasta įvardinti koordinatoriais ir kitais terminais, nesutampančiais su baudžiamajame įstatyme įtvirtinta terminologija.

„Iš skundžiamos apygardos teismo nutarties motyvų akivaizdu, kad teismas priimtą sprendimą išskirti bylą grindė itin lakoniškai, iš esmės siekdamas užtikrinti greitą bylos išnagrinėjimą kitų kaltinamųjų atžvilgiu. Pastebėtina, kad baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas 2022 m. vasario 7 d. sužinojo apie kaltinamojo galimą pasislėpimą Ispanijos Karalystėje <...>, o skundžiamą sprendimą dėl baudžiamosios bylos išskyrimo, priėmė praėjus vos savaitei, kai ši informacija buvo pateikta, t. y. 2022 m. vasario 15 d. (prieš priimant šį sprendimą, 2022 m. vasario 15 d. teisiamajame posėdyje, bylą nagrinėjantis teismas, paskelbė informaciją apie galimą kaltinamojo pasislėpimą Ispanijos Karalystėje, nurodė, kad jau yra ruošiamą procedūra dėl Europos arešto orderio M. Č. išdavimo; 2022 m. vasario 22 d. teismas dėl to kreipėsi į Lietuvos Respublikos generalinę prokuratūrą <...>.

<...> prieš priimant skundžiamą nutartį byloje nebuvo įvertintos kaltinamojo M. Č. suradimo ir pargabenimo į Lietuvos Respubliką perspektyvos, o 2022 m. vasario 15 d. teisiamajame posėdyje, priėmus skundžiamą nutartį dėl baudžiamosios bylos M. Č. atžvilgiu išskyrimo, kitų kaltinamųjų atžvilgiu baudžiamoji byla buvo nagrinėjama toliau. Šia prasme atsižvelgiant į teismų praktikoje pastebimus išskirtų bendrininkų baudžiamųjų bylų nagrinėjimo atskirai neigiamus aspektus, iš dalies nurodytus ir kaltinamojo T. Š. gynėjo skunde bei paminėtus Panevėžio apygardos teisme 2022 m. vasario 15 d. vykusiame teisiamajame posėdyje, bylą nagrinėjančio teismo sprendimas buvo aiškiai skubotas.

Be to, apygardos teismas apskritai nesvarstė klausimo, ar šiuo konkrečiu atveju, pirmiausia siekiant visų kaltinamųjų atžvilgiu išsamiai ir nešališkai išnagrinėti baudžiamąją bylą, tą darant ne išskirtose, o vienoje byloje, nėra galimybės ją nagrinėti taikant BPK 246 straipsnio nuostatas, t. y. bylą pasislėpusio kaltinamojo M. Č. atžvilgiu toliau nagrinėti jam nedalyvaujant, toje pačioje byloje kartu su kitais kaltinamaisiais. <...>

Prokuroras atsiliepime į skundą sutinka, kad kaltinamasis M. Č. vengia atvykti į teismą, tačiau teigia, kad nagrinėjamoje baudžiamajoje byloje taikyti BPK 246 straipsnio 1 dalies nuostatas ir baudžiamąją bylą nagrinėti kaltinamajam nedalyvaujant nėra galima, nes nėra tikslų duomenų apie kaltinamojo buvimą ne Lietuvos Respublikos teritorijoje. Kitaip tariant prokuroras nežvelgia BPK 246 straipsnio 1 dalyje numatytų sąlygų (1) kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir 2) kaltinamasis vengia atvykti į teismą) visumos. Tokia prokuroro pozicija iš esmės gali būti suprantama kaip BPK 246 straipsnio 1 dalies aiškinimas, pagal kurį, kaltinamajam vengiant proceso, bylą nagrinėti jam nedalyvaujant, galima tik iš esmės tiksliai nustatčius kaltinamojo buvimo vietą (anot prokuroro, šiuo metu nėra tiksliai nustatyta kaltinamojo buvimo vieta). Kitaip tariant, prokuroro vertinimu, net ir nustatčius kaltinamojo vengimą dalyvauti bylos nagrinėjime, BPK 246 straipsnio 1 dalies nuostatų taikymas dėl bylos nagrinėjimo kaltinamajam nedalyvaujant negalimas, jei nėra tiksliai žinoma, kad kaltinamasis yra užsienyje“.

Apeliacinės instancijos teismas, įžvelgęs būtinybę aiškinti teisę atribojant baudžiamųjų bylų išskyrimą nuo proceso in

absentia, rėmėsi Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika. Teismas nurodė:

„Nors praktikoje yra nemažai atvejų, kai baudžiamoji byla nagrinėjama kaltinamajam nedalyvaujant, tačiau BPK 246 straipsnio nuostatų aiškinimas teismų praktikoje nėra platus, vienareikšmiškas ir nusistovėjęs. Kita vertus, tarptautinių teisminių institucijų jurisprudencijoje yra detalios pasisakyta apie procesą in absentia <...> ir jo suderinamumą su tarptautiniais standartais. Tokie išaiškinimai yra itin svarbūs aiškinant Lietuvos baudžiamosios proceso įstatyme įtvirtintą proceso in absentia taikymo sąlygas ir nustatant tokio instituto taikymo galimybes.

Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikoje pripažįstama, kad procesas in absentia gali būti taikomas nepažeidžiant kaltinamojo teisės dalyvauti teisiniame bylos nagrinėjime, jeigu užtikrinamos šios pagrindinės kaltinamojo teisės: 17.1. kaltinamojo teisė būti informuotam apie baudžiamąjį procesą jo atžvilgiu (esant realiai galimybei jam pranešti ar sužinoti) (EŽTT sprendimai bylose Sanader prieš Kroatiją, peticijos Nr. 66408/12; L. A. prieš Bulgariją, peticijos Nr. 52009/07). 17.2. kaltinamojo teisė turėti gynėją (EŽTT sprendimai bylose Krombach prieš Prancūziją, peticijos Nr. 29731/96; Poitrimol prieš Prancūziją, peticijos Nr. 14032/88 ir kt.). 17.3. kaltinamojo teisės į bylos peržiūrėjimą užtikrinimas, t. y. asmuo, nuteistas in absentia, sužinojęs apie procesą (kai jam apie tai anksčiau nebuvo žinoma), pagal nacionalinę teisę turi turėti realią galimybę pasiekti, kad jam pareikšti kaltinimai būtų iš naujo išnagrinėti iš esmės fakto ir teisės aspektais, nes priešinga situacija reikštų teisingumo neužtikrinimą (EŽTT sprendimai bylose Sejdivic prieš Italiją, peticijos Nr. 56581/00; Maleki prieš Italiją, peticijos Nr. 699/1996; Colozza prieš Italiją, peticijos Nr. 9024/80; Demebukov prieš Bulgariją, peticijos Nr. 68020/01 ir kt.).

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT), analizuodamas EŽTT jurisprudenciją dėl kaltinamojo teisės dalyvauti bylą nagrinėjant teisme, viešame teismo posėdyje, kurią garantuoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 straipsnis, be kita ko, atkreipė dėmesį į tai, kad EŽTK 6 straips-

nyje įtvirtintas principas ypač svarbus baudžiamosios teisės srityje, kur paprastai pirmosios instancijos teisme, visiškai atitinkančiame EŽTK 6 straipsnio reikalavimus, teisės subjektas gali teisėtai reikalauti būti „išklaustas“ ir, be kita ko, pasinaudoti galimybe žodžiu pateikti savo gynybos argumentus, išklausti kaltinimus, iškviešti ir apklausti liudytojus, tačiau tuo pačiu nurodė, kad nei EŽTK 6 straipsnio tekstas, nei prasmė nekliudo asmeniui savo noru tiesiogiai ar netiesiogiai atsisakyti teisingo bylos nagrinėjimo garantijų. Vis dėl to teisės dalyvauti teismo posėdyje atsisakymas turi būti aiškiai nustatytas ir jam turi būti taikomos minimalios garantijos, atitinkančios jo svarbą. Be to, jis neturi prieštarauti jokiame svarbiame viešajam interesui (ESTT 2020 m. vasario 13 d. sprendimo byloje Nr. C-688/18 36–37 pastraipos; sprendimas priimtas išnagrinėjus prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėl 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo (OL L 65, 2016, p. 1) 8 straipsnio 1 ir 2 dalių išaiškinimo <...>).

Minėtame sprendime ESTT taip pat konstatavo, kad nedraudžiamas nacionalinis įstatymas, kuriame numatyta, jog tuo atveju, kai kaltinamasis buvo laiku informuotas apie teismo posėdį ir nedalyvavimo jame pasekmes, per šį posėdį šiam asmeniui atstovavo jo pasirinktas ir įgaliotas advokatas, jo teisė dalyvauti nagrinėjant jo bylą teisme nebuvo pažeista, kai jis: <...> aiškiai nusprendė nedalyvauti viename iš nagrinėjant jo bylą surengtų teismo posėdžių, arba <...> į vieną iš šių posėdžių jis neatvyko dėl priežasties, kurios negali kontroliuoti (pvz., ligos), po šio posėdžio jam buvo pranešta apie veiksmus, atliktus jam nedalyvaujant, ir kaltinamasis nusprendė, kad nesirems savo nedalyvavimu teismo posėdyje, ginčydamas šių veiksmų teisėtumą, arba nusprendė, kad norėtų dalyvauti atliekant šiuos veiksmus ir dėl to bylą nagrinėjantis nacionalinis teismas kitame teismo posėdyje pakartojo minėtus veiksmus <...>.

Teisėjų kolegija pastebi, kad nagrinėjamoje baudžiamajoje byloje kaltinamasis M. Č. pats nusprendė nedalyvauti procese, pasislėpdamas ir vengdamas teismo <...>. <...> asmens teisė dalyvauti nagrinėjant jo bylą teisme nėra pažeidžiama tuomet, kai jis, būdamas tinkamai informuotas apie bylos nagrinėjimo laiką, pats nusprendžia nedalyvauti bylą nagrinėjant teisme, bet teismo procese dalyvauja jo gynėjas“.

Neabejotinai naujas teisės aiškinimas gali sukelti platesnių diskusijų ir jau dabar kelia abejones, kurios vargu ar gali būti išspręstos vien tik teismų praktikos pagalba, be įstatymų pakeitimų. Pirmasis probleminis aspektas yra susijęs su BPK 246 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos sąlygos „kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikoje“ aiškinimu. Straipsnio autorių manymu, toks šios sąlygos aiškinimas, koks jis sutinkamas cituojamoje nutartyje, gali reikšti ir proceso teisės aiškinimą *contra legem* (lot. priešingai įstatymui). Žinoma, reikia priminti, kad ši sąlyga teisinę reikšmę įgyja tik priimant proce-

sinį sprendimą dėl tolesnio bylos nagrinėjimo *in absentia* ir nėra tokia aktuali, jeigu priimamas sprendimas išskirti bylas. Vis dėlto, kaltinamojo buvimo vieta yra viena iš teisiskai reikšmingų fakto, tuo pačiu ir procesinių aplinkybių. Šiuo aspektu cituojamoje nutartyje kaltinamojo buvimo vietos procesinė reikšmė nuvertinama (nors įstatymų leidėjas tokios galimybės nenumatė) pirmenybę teikiant kaltinamojo valiai nedalyvauti procese (beje, formuluotė „kaltinamojo valia“, autorių manymu, procesinėje apyvartoje sutinkama, berods, pirmąjį kartą):

„Nagrinėjamo skundo ir prokuroro atsiliepime išdėstytų argumentų <...> kontekste pabrėžtina, kad jokių konkrečių draudimų procesui *in absentia*, susijusių su reikalavimu nustatyti kaltinamojo buvimo vietą ar juo labiau konkrečią jo buvimo vietą užsienyje ar bylą nagrinėjančio teismo vietos šalyje, nei minėtoje EŽTT, nei ESTT jurisprudencijoje nėra. Lietuvos nacionalinėje teisėje ir BPK 246 straipsnio 1 dalyje tiesiogiai nurodytos sąlygos procesui *in absentia* yra griežtesnės nei tos, kurios išplaukia iš EŽTK 6 straipsnio ar 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo (OL L 65, 2016, p. 1) 8 straipsnio teksto ir prasmės. Beje, minėtos direktyvos 8 straipsnis ne tik, kad nesieja proceso *in absentia* su asmens buvimu užsienyje, bet ir tiesiogiai, t. y. minėto straipsnio 4 dalyje, aptaria tokio proceso galimybę tais atvejais, kai apskritai negalima nustatyti įtariamąjo ar kaltinamojo buvimo vietos nepaisant deramų pastangų <...>.

<...> tarptautinės teisės šaltiniai ir jų aiškinimas, teisėjų kolegijos vertinimu, yra itin svarbūs aiškinant ir nustatant BPK 246 straipsnio 1 dalyje numatytą sąlygą – „kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje“ ir „kaltinamasis vengia atvykti į teismą“, turinį ir jų tarpusavio santykį. Pagal EŽTT ir ESTT jurisprudenciją esminis kriterijus sprendžiant dėl proceso *in absentia* galimybės yra ne kaltinamojo buvimo vieta, o aplinkybės, susijusios su kaltinamojo valia (ne)dalyvauti procese ir teismo pareiga užtikrinti kaltinamojo teisę dalyvauti bylos nagrinėjime, kai jis nėra savo teisės dalyvauti bylos nagrinėjime atsisakęs ir/ar pageidauja pasinaudoti jam suteiktomis teisingo proceso garantijomis. Taigi, tais atvejais, kai asmuo savo noru tiesiogiai ar netiesiogiai pats atsisako teisės dalyvauti bylą nagrinėjant teisme,

byla gali būti nagrinėjama ir jam nedalyvaujant <...> nesvarbu, ar jis yra pasislėpęs nuo teismo, bylą nagrinėjančio teismo vietos šalyje, ar užsienyje.

<...> BPK 246 straipsnio 1 dalies nuostatas, pagal kurias proceso *in absentia* galimybė tiesiogiai siejama ne tik su kaltinamojo valia, bet ir su jo buvimo vieta <...> būtina aiškinti ne tik gramatiškai vertinant vienos atskiros BPK 246 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos nuostatos turinį, bet ir atsižvelgiant į <...> Konstitucinio Teismo jurisprudenciją <...>, baudžiamojo proceso tikslus, visų baudžiamojo proceso dalyvių teisių visumą bei sistemiškai vertinant visą baudžiamojo proceso įstatymą. Vienoje iš Lietuvos apeliaciniame teisme nagrinėtų bylų, teismas nurodė, kad „<...> nustačius, kad kaltinamasis <...> yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą, galima įžvelgti BPK 246 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą pagrindą nagrinėti bylą teisme kaltinamajam nedalyvaujant. Pastebėtina, kad pagal BPK 234 straipsnio 5 dalies 2 punktą byla kaltinamajam nedalyvaujant gali būti nagrinėjama ir tais atvejais, kai kaltinamojo buvimo vieta apskritai nėra žinoma. Iš bylos medžiagos nematyti, kad nurodyta galimybė buvo svarstoma. (Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. vasario 9 d. nutartis byloje Nr. 1S-34-307/2016). Kitaip tariant, net ir laikantis BPK 234 straipsnio 5 dalies 2 punkte įtvirtintos bendros taisyklės, kad byla turi būti atidedama, kai kaltinamojo buvimo vieta nežinoma, ši taisyklė pagal tame pačiame punkte esančią nuostatą turi išimtį („išskyrus atvejus, kai byla nagrinėjama šio Kodekso XXXII skyriuje nustatyta tvarka“), siejamą su procesu *in absentia*.

<...> BPK 246 straipsnio 1 dalyje numatyta sąlyga „kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje“ negali būti suprantama kaip reikalavimas nustatyti aiškią, konkrečią ir tikslią kaltinamojo buvimo užsienyje vietą, kai asmuo slapstosi nuo teismo. Kita vertus, <...> kaltinamojo vengimas dalyvauti procese gali būti konstatuotas net ir tais atvejais, kai žinoma tiksliai kaltinamojo užsienyje buvimo vieta (pvz., toks asmuo vengia atvykti į teismą ir/ar dalyvauti teisiama jame posėdyje nuotoliniu būdu, kai toks procesas yra galimas, pateikia nepateisinamas savo negalėjimo dalyvauti procese priežastis ir pan., arba apskritai atsisako dalyvauti posėdyje pats ar per savo gynėją nurodydamas, kad neketina dalyvauti bylą nagrinėjant teisme, ar prašo, kad byla būtų nagrinėjama jam nedalyvaujant (pvz., žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 26 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180/2009) ir pan.). Todėl vien konkrečios buvimo vietos (ne)žinojimas savaime neturi paneigti teismo diskrecijos pasinaudoti galimybe bylą nagrinėti kaltinamajam nedalyvaujant. Visais tokiais atvejais būtina įsitikinti, kad kaltinamasis žino apie procesą ir savo apsisprendimu, o ne dėl kity, nuo jo valios nepriklausančių aplinkybių, vengia jame dalyvauti.

<...> byloje nustatyta, kad kaltinamasis M. Č. savo valia pasislėpė ir yra surinkti duomenys apie galimą jo buvimą Ispanijos Karalystėje, todėl nagrinėjamoje byloje BPK 246 straipsnio 1 dalies nuostatų taikymas yra galimas. <...> apie bylos nagrinėjimą nedalyvaujant kaltinamajam, kaip ir apie baudžiamosios bylos nagrinėjimą išskiriant bylą pasislėpusio kaltinamojo atžvilgiu, teismas turi spręsti kruopščiai įvertinęs kiekvienoje konkrečioje situacijoje esančias aplinkybes, visas realias galimybes išsamiai ir nešališkai išnagrinėti baudžiamosios bylos aplinkybes nedalyvaujant kaltinamajam ar atskirose bylose, bei laikantis principo, jog baudžiamosios bylos dėl kaltinamųjų, kuriems inkriminuotos nusikalstamos veikos yra neatskiriamai susijusios, paprastai turėtų būti nagrinėjamos kartu. <...> teismų praktikoje taip pat neturėtų būti laikomasi pastebimos ydingos praktikos, kai byla pasislėpusio asmens atžvilgiu yra išskiriama, o net tuo pačiu metu ar vėliau išskirtoje byloje procesas tęsiamas kaltinamajam nedalyvaujant. Tokiu atveju bylos išskyrimas paprastai yra beprasmis, gali nepagrįstai apriboti gynybos teises abiejuose išskirtose bylose, prailginti procesą kartojant dalį tų pačių procesinių veiksmų ir kitaip prieštarauti teisingumo interesams.

Skundžiamoje nutartyje šie klausimai nebuvo aptarti ir svarstyti, todėl Panevėžio apygardos teismo sprendimas dėl baudžiamosios bylos M. Č. išskyrimo buvo ne tik skubotas, bet ir nepagrįstas bei neteisėtas, todėl naikintinas. Kaip jau minėta nagrinėjamoje byloje kaltinamasis M. Č. savo valia pasislėpė ir yra surinkti duomenys apie galimą jo buvimą Ispanijos Karalystėje, todėl byla, siekiant užtikrinti teisingumo interesus, vieną rungtynišką procesą, kurio metu galima išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą visų kaltinamųjų atžvilgiu bei nesudaryti prielaidų išskirtos bylos pasislėpusio asmens atžvilgiu vilkinimui (priimdamas sprendimą dėl bylos išskyrimo apygardos teismas pagrįstai akcentavo siekį nevilkinti proceso tų kaltinamųjų, kurie dalyvauja bylą nagrinėjant teisme atžvilgiu, tačiau nevertino siekio užtikrinti greitą bylos nagrinėjimą ir pasislėpusio asmens atžvilgiu), toliau turi būti nagrinėjama kaltinamajam M. Č. nedalyvaujant, procesą tęsiant bendra procesine tvarka, išskyrus BPK XXXII skyriuje numatytas proceso taisykles.

Iš baudžiamosios bylos medžiagos matyti, kad bylą nagrinėjantis teismas, 2022 m. vasario 15 d. teisiama jame posėdyje nusprendęs išskirti bylą kaltinamojo M. Č. atžvilgiu, tęsė procesą nedalyvaujant kaltinamojo M. Č. gynėjui ir nelaukiant kaltinamojo T. Š. gynėjo skundo išnagrinėjimo. Toks procesas, teisėjų kolegijai panaikinus skundžiamą teismo sprendimą, negalimas, nes procese nedalyvaujančio kaltinamojo gynyba visais atvejais privaloma. Tai reiškia, kad atskiri ar visi proceso veiksmai kaltinamojo M. Č. gynėjo pageidavimu turi būti pakartoti, nes gynėjui prašant jam turi būti sudaryta galimybė realizuoti jo prarastas gynybos teises <...>.“

Aukščiau aptartas aspektas, kuomet kaltinamojo buvimo vietai nebeteikiama didesnė reikšmė, gali reikšti ir tai, jog

procesinis sprendimas nagrinėti bylą kaltinamajam nedalyvaujant gali būti priimtas ir tuomet, kai kaltinamojo buvimo

vieta iš viso nėra žinoma (t. y. neatmestina galimybė, kad kaltinamasis yra ir Lietuvos Respublikos teritorijoje, nors BPK 246 straipsnio 1 dalies nuostata nenumato prezumpcijos, jog besislapstantis kaltinamasis būtų užsienyje). Tai būtų ne kas kita, kaip plečiamasis baudžiamojo proceso įstatymo aiškinimas, kuris turi ir *contra legem* bruožų.

Tačiau dar didesnių problemų kelia kaltinamojo valia nedalyvauti procese ir tokios valios suderinamumas su jį ginančio advokato veiksmais, nes iš pacituotos nutarties galima spręsti, kad apeliacinės instancijos teismas mato gynėjo dalyvavimą kaip universalią panacėją, galinčią užtikrinti visavertę, efektyvią kaltinamojo gynybą jam nedalyvaujant procese. Deja, taip nėra. Advokatas baudžiamajame procese iš viso negali veikti nežinodamas asmens pozicijos dėl kaltės pripažinimo ar neigimo, ir toks teiginys nėra tik straipsnio autorių manymas, kilęs iš jų moralinių nuostatų ar praktikos. Tai yra teisinio reguliavimo elementas. Prieš aptariant šį itin svarbų dalyką, kas itin riboja gynybos galias nežinant ginamojo valios, yra ir kitų svarbių dalykų, leidžiančių teigti, kad teisinis bylų proceso *in absentia* reguliavimas BPK yra nesuderintas su kitomis šio kodekso nuostatomis.

BPK XXXII skyriaus nuostatų konstrukcija tokia, kad tarsi baudžiamajame procese konkrečioje baudžiamojoje byloje visuomet būtų tik vienas vienintelis kaltinamasis, kuris pasislėpė nuo teismo dar iki kaltinamojo akto perskaitymo ir netgi iki bylos perdavimo nagrinėti teisiamajame posėdyje; tokia situacija visiškai netapati tai, kuomet baudžiamojoje byloje yra daugiau kaltinamųjų (tai ne išimtis, o greičiau dažnesnis variantas), o vienas ar keli iš jų pasislepia (galimai pasislepia) jau atliekant įrodymų tyrimą ar net baigiamųjų kalbų metu. BPK 433 straipsnyje reglamentuota, kad proceso *in absentia* galimybė turi būti išspręsta *tik* rengiantis bylą nagrinėti teisme ir niekaip kitaip; praktikoje tai niekaip neapima galimybės spręsti klausimą, jeigu kaltinamasis ar vienas iš kaltinamųjų pasislepia (galimai pasislepia) vėlesniame teisminio bylos nagrinėjimo etape. Šiuo aspektu pažymėtina, kad BPK 436 straipsnio 1 dalis numato kaltinamojo akto skaitymą, t. y. procesinis reguliavimas yra toks, pagal kurį aiškiai matyti, kad byla turi būti pradėta nagrinėti iš naujo. Šiuo aspektu įstatymų leidėjas nepasisakė, kaip turėtų būti tuo atveju, jeigu pirmosios instancijos teisme, perskaičius kaltinamąjį aktą, kaltinamasis dar dalyvavo ir pasislėpė vėliau. Be to, pagal BPK 436 straipsnį, turi būti aiškiai išsakoma ne paties kaltinamojo, o gynėjo pozicija dėl pareikšto kaltinimo.

Ši situacija yra ne tokia paprasta kaip atrodo, kadangi visiškai įmanomas dalykas, jog pasislėpusio kaltinamojo asmens pozicija dėl jam pareikšto kaltinimo (ypač kai jis nėra davęs parodymų teismo posėdyje) gynėjui nėra žinoma. Kiekvienas advokatas yra visiškai saistomas Lietuvos advokatų etikos kodekso, patvirtinto Lietuvos advokatūros 2016 m. balandžio 15 d. visuotiniame advokatų susirinkimo sprendimu, kurio 12–15 punktuose numatyta, jog: „Kai klientas pripažįsta kaltę ir advokatas, įvertinęs visus įrodymus, su tuo sutinka, advokatas privalo atlikdamas savo profesines pareigas išanalizuoti visas kliento atsakomybę galinčias palengvinti aplinky-

bes. Kai klientas pripažįsta kaltę, o advokatas, įvertinęs visus įrodymus, mano, kad kliento kaltė neįrodyta arba kelia abejonių, advokatas privalo laikytis savarankiškos, nuo kliento nepriklausomos, pozicijos. Kai klientas pripažįsta kaltę, o advokatas, įvertinęs visus įrodymus, pagrįstai mano, kad kliento veiksmuose yra lengvesnio nusikaltimo sudėtis, advokatas privalo tai paaiškinti ginamajam. Jeigu klientas nesutinka su advokato pozicija ir argumentais, advokatas privalo išaiškinti klientui jo teisę atsisakyti advokato paslaugų. Kai klientas neigia savo kaltę, o advokatas, įvertinęs visus byloje esančius įrodymus, mano, kad kliento kaltumui pagrįsti pakanka įrodymų, advokatas privalo tai paaiškinti klientui, tačiau negali įtikinėti kliento, kad šis prisipažintų esąs kaltas. Jeigu klientas su advokato pasirinkta pozicija nesutinka, advokatas privalo išaiškinti klientui jo teisę atsisakyti advokato paslaugų.“

Taigi bet koks advokato veikimas privalo būti suderintas su klientu, ir tik vieninteliu atveju, nurodytu Advokatų etikos kodekso 13 punkte, advokatas privalo laikytis savarankiškos ir nuo Kliento nepriklausomos pozicijos (tačiau ir šiuo atveju ginamojo pozicija visiškai ar iš dalies pripažinti kaltę gynėjui yra žinoma). Advokatų etikos laikymasis yra esminė advokato pareiga, įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 1 dalies 1 punkte, t. y. įstatymo imperatyvas, kurio nevykdymas gali reikšti drausmės bylos iškelimą Advokatų garbės teisme ir pripažinimo advokatu panaikinimą. Neabejotinai pritartina teiginiui, kad „advokatas, teikiantis paslaugas klientui ir veikiantis kaip jo atstovas ir patarėjas, privalo padaryti viską, kad kliento interesai būtų apginti pačia didžiausia apimtimi, ir tik šis rezultatas yra jo santykio su klientu kokybės matas (o juk būtent šis rezultatas lemia advokato autoritetą, žinomumą, honoraro dydį, klientų skaičių)“⁹. Nesant aiškios ginamojo pozicijos nė vienas gynėjas negali už klientą suformuoti kaltės pripažinimo ar neigimo pozicijos (juo labiau, galimas ir dalinis kaltės pripažinimas), nes su klientu nesuderinta pozicija gali reikšti pozicijos klaidingumą ir tuo pačiu nelojalumą klientui, kas yra dar vienas Advokatų etikos kodekso pažeidimas. Kitaip tariant – tai yra pareigos veikti kliento naudai (fiduciarinis santykis¹⁰) ir pareigos islikti padoriam „disonanso“ klausimas. Kaip matyti, kaltinamojo valia (pagal cituotos nutarties terminologiją) negali būti savaime konvertuota į gynėjo valią, o bet koks gynėjo veikimas, savarankiškai sprendžiant dėl kaltės pripažinimo ar neigimo (autorių manymu kaltės neigimas nėra preziumuojamas jokiam iš žinomų teisės aktų, įskaitant ir Lietuvos advokatų etikos kodeksą, patvirtintą Lietuvos advokatūros 2016 m. balandžio 15 d. visuotiniame advokatų susirinkimo sprendimu) laikytinas veikimu *ultra vires* (lot. viršijant įgaliojimus).

Apibendrinant reikia pripažinti, kad baudžiamųjų bylų procesas *in absentia* vis dar stokoja išaiškinimų, kokiais principais ir gairėmis būtina vadovautis aiškinant ir taikant BPK XXXII skyriaus nuostatas siekiant, kad šios būtų ne tik suderintos su kitomis BPK nuostatomis, bet ir atitiktų aktualią EŽTT ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudenciją.

9 Lastauskienė, G. (2013). Advokato profesija: prieštaringas jos pobūdis ir kontrolė. *Jurisprudencija*, 20(4), 1477.
10 Plačiau apie tai žr.: Drakšas, R. (2012). *Advokatas: veiklos pagrindai ir problemos*. 197.

Išvados

1. Naujausios teisminės praktikos apžvalga ir analizė leidžia teigti, kad pirmosios instancijos teismai tuo metu, kuomet kaltinamasis vengia atvykti į teismo posėdį ir jo nėra Lietuvos Respublikoje, kaip įprasta priima sprendimus išskirti baudžiamąsias bylas tokių kaltinamųjų atžvilgiu. Stebima, kad tokiose situacijose teismai nėra linkę vertinti proceso kaltinamajam nedalyvaujant – *in absentia* taikymo galimybių. Aukštesniųjų teismų, nagrinėjančių skundus dėl tokių baudžiamųjų bylų išskyrimo pirmosios instancijos teisme, praktika rodo, kad žemesnieji teismai neretai neįvertina procesinės situacijos konteksto, visų reikšmingų aplinkybių siekiant, kad baudžiamasis procesas būtų ne tik greitas, bet ir išsamus.
2. Galima teigti, kad teismų daromas teisės aiškinimo ir taikymo klaidas, susijusias su pasirinkimu, kurį institutą taikyti – baudžiamųjų bylų išskyrimo ar *in absentia*, lemia BPK nuostatų, reglamentuojančių procesą kaltinamajam nedalyvaujant aiškumo, suderinamumo stoka, teisės principų visumos (ir sistemos) netin-

kamas aiškinimas.

3. Pažymėtina, kad ir pats *in absentia* procesas, kiek tai susiję su teisės į gynybą principo aiškinimu ir įgyvendinimu praktikoje, sukelia nemažai praktinių (diskusinių) klausimų. Būtent, viena esminių problemų – tai gynėjo ir jo ginamojo, t. y. to, kurio atžvilgiu vyksta procesas *in absentia*, procesinės pozicijos dėl kaltumo / nekaltumo suderinamumo klausimas. Tiesa, šiam klausimui gali būti skiriamas atskiras mokslinis tyrimas, tačiau jau dabar galima teigti, kad procese *in absentia* dalyvaujančio advokato savarankiškumas nėra neribotas ir tai turi įtakos ne tik jo profesinei etikai, bet ir efektyviam gynybos funkcijos įgyvendinimui. Prasidėjus *in absentia* procesui, ypač, kuomet įrodymų tyrimas teisme dar nebuvo pradėtas, gynėjui nėra žinoma arba bent jau neabejotinai suvokiama kaltinamojo kaltės pozicija. Tai nulemia ne tik praktines įrodinėjimo problemas, bet ir gynybos funkcijos įgyvendinimo taktinius sprendinius.

CRIMINAL PROCEDURE *IN ABSENTIA*: PROBLEMS ARISING FROM NEWEST COURT PRACTICES

Raimundas Jurka,
Vytautas Sirvydis

Summary

The article analyses legal sphere, that has a lack of proper attention of the scholars – criminal proceedings in the absence of the accused or in other words – procedure in *absentia*. This is a specific form of criminal proceedings, but its practical application and influence into the principles of criminal procedure law and practice is usually unappreciable. Lately it has begun to discuss about the couple of the institutes of criminal procedure branch – proceedings in *absentia* and exclusion of criminal matters in the first instance courts, its differences and meaning for the procedural guarantees of criminal participants, current procedural principles and, it should be emphasised – the function of defence in the proceedings and its tactics. The authors of this contribution underline the brand-new judicial practice that let us to know the Lithuanian higher courts more and more find mistakes

while lower courts examining questions regarding exclusions of criminal matters while the defendant avoids attending the court sessions. The judicial practice of Lithuanian Court of Appeal shows, the lower courts are still not dare to apply the rules of proceedings in *absentia*, not always (to narrow) properly and correctly interpret the legal provisions of procedure in *absentia*. And this situation makes preconditions to hinder the aim of criminal proceedings, set in the Article 1 of Code Criminal Procedure, as well as limit procedural guarantees and finally – push defense lawyer into the stalemate due to the lack of mutual coordination of defendant's defense position.

Authors present and analyse brand new judicial practice, finally make conclusions.

Keywords: *in absentia*, speedy process, exhaustiveness of process, defence lawyer, the will of the defendant